

## **РЕЦЕНЗИЯ**

**по конкурс за заемане на академичната длъжност доцент (ДВ, бр. 38/12.05.2017 г.),**

**в научна област 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.2. История и Археология, научна специалност „История на България” (История на Българското Възраждане) за нуждите на Регионален исторически музей – Велико Търново (отдел „История на България XV – XIX век)**

**Рецензент: доц. д.ист.н. Пенчо Д. Пенчев**

За участие в конкурса са подадени документи само от един кандидат – д-р Светла Атанасова Атанасова, главен уредник в отдел „История на България XV – XIX век” на Регионален исторически музей (РИМ) гр. Велико Търново. Кандидатката е възпитаник на ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ – гр. В. Търново. Нейната професионална кариера и развитие като изследовател са тясно свързани с РИМ - В. Търново, където тя постъпва през 1991 г. в отдел „Административно-стопански“, след това тя последователно е екскурзовод в отдел „Културно-просветна дейност“, завеждащ отдел „Културно-просветна дейност“, уредник в отдел „История на България XV – XIX век” и главен уредник в отдел „История на България XV – XIX век”. В момента тя е член на Дирекционния съвет и на Фондовата комисия към РИМ – В. Търново, а също и член на Редакцията на Известия на Регионален исторически музей – Велико Търново. През 2012 г. Светла Атанасова придобива образователната и научна степен доктор със защитен дисертационен труд на тема: „Производствени и търговски структури в Търново през Възраждането”.

По моя преценка процедурите по конкурса са изпълнени в съответствие с действащата в момента нормативна база. Представената документация е комплектувана съгласно нейните изисквания и отразява коректно научното развитие на кандидатката.

За участие в конкурса д-р Светла Атанасова е представила два списъка с публикации. Единият от тях включва, предполагам, цялата ѝ научна продукция за периода от 1997 до 2017 г. – две самостоятелни монографии, съавторство в две книги, един каталог, една студия, 42 публикувани статии и научни съобщения, 8 статии и научни съобщения под печат, 3 рецензии, 4 пътеводителя и т.н. Другият

списък се състои от публикации, избрани от кандидатката за рецензиране и приложени към документацията на конкурса. Този списък включва монографията *Арбанаси. Търговия и търговски връзки през XVII – XIX век*, 18 публикувани статии и научни съобщения, 6 статии и научни съобщения под печат, 3 рецензии (едната рецензия е дадена като научно съобщение под номер 30 в списъка - вероятно в случая става дума за техническа грешка) и др.

От приложените за рецензиране изследвания става ясно, че д-р Св. Атанасова има трайни и устойчиви интереси в областта на българското Възраждане и по-конкретно към неговите разнообразни прояви в Търновския регион. Без да е изрично посочено в някоя от публикациите на авторката, от цялостните и научни дирения става ясно, че под Търновски регион през епохата на българското Възраждане се разбира не толкова някакъв вариант на съвременната административна област Велико Търново, а по-скоро един естествено оформил се регион, който приблизително може да се нарече Централна северна България и който е изключително активен, динамичен и интересен с оглед на процесите, които протичат през Възрожденската епоха. Там е концентрирана разнообразна пазарно-ориентирана стопанска дейност, случват се важни епизоди от църковно-националното, просветното и национално-освободителното движение. По тази причина изборът на обект на изследване от страна на д-р Атанасова може да се оцени като притежаващ голям потенциал за съществени приноси в областта на българската историопис за периода на Възраждането и в този смисъл той е една от най-силните й черти от гледна точка на настоящия конкурс.

Най-важната публикация на д-р Св. Атанасова, която подлежи на рецензиране е монографията й *Арбанаси. Търговия и търговски връзки през XVII – XIX век*, която е пръв в нашата историопис опит за цялостно научно изследване на търговията и търговските връзки на жителите от село Арбанаси, Търновско през XVII – XIX век.

Монографията е базирана на разнообразна изворова база. Сред по-важните източници могат да се споменат: публикувани и непубликувани исторически извори и документи, резултати от археологически проучвания, родови хроники, краеведски изследвания и др. Непубликуваните архивни източници обхващат 6 архивни фонда и един ръкопис от БИА на НБКМ, три архивни фонда от Държавен архив – Велико Търново, архивни материали от Регионален исторически музей (РИМ) - В. Търново, от РИМ – Варна и от Ориенталския отдел на НБКМ. Този преглед на използваните извори ни дава основание да смятаме, че наличните в страната архивохранилища, в които може да се намери

информация по темата са добросъвестно прегледани и обхванати от авторката. Същото може да се каже и за нейната историографска осведоменост, поне що се отнася до българската историческа мисъл и нейните постижения, които пряко или косвено се отнасят до темата.

Първото нещо, което би следвало да се отбележи по отношение на съдържанието за тази монография е сполучливият и интересен обект на изследване. Организацията, специфичните особености, търговската култура и практика, връзките с по-близки и по-отдалечени региони на групи от местни търговци и др. под. са все теми с достойно място в съвременната историография по стопанска история през последните години. В нея се отделя специално внимание на практиките на търговците от Венеция, на еврейските търговци от Магреб, на практиките и институциите на мюсюлманските търговски общности и т.н. Важно е обаче и да се отбележи, че изследването на д-р Атанасова е по-скоро в духа на традициите на българската историография, в която въпросите за ролята на търговията през епохата на Възраждането, за организацията на т.нар. гръцки търговски компании и т.н. са достойно представени.

В своята монография авторката обръща внимание на еволюцията, която претърпява търговията на Арбанаси за периода XVII-XIX век, на търговските връзки и контакти на арбанасчани, на структурата на техния внос и износ, разкрити са някои закономерности при ранните форми на сдружаване и по-късните проявления на организираните фирми и манифактурии т.н. Обърнато е внимание също така и на по-малко известните в историческата литература търговски практики на арбанасчани през XIX век. Интерес представлява развитата теза за затворения стопански цикъл на проспериращите търговци от Арбанаси. Тази теза обаче поставя въпроса дали точно затворения стопански цикъл на даден етап от развитието на търговските фирми не се оказва основна пречка за тяхното по-нататъшно израстване и успешно съществуване? Събраните от д-р Атанасова факти, които са от разнообразни публикувани и непубликувани извори, съставляват градиво, въз основа на което може да се правят специализирани изследвания в областта на стопанската история, да се проследи в синтезиран и аналитичен вид основни тенденции в развитието на стопанството по българските земи. Впрочем, в някои от приложените към документите за конкурса публикации, самата авторка прави отделни опити в тази посока (виж например статията *Търновските търговци през XIX век – модерни практики и европейско поведение на световните пазари*). Към останалите приноси на монографията заслужава да се посочат: разкритите данни за стопанската

активност на жените в Арбанаси, за дейността на търговската къща „х Кирил Русович и дружие“ и др.

Останалите публикации на д-р Атанасова засягат основно (но не само) стопанските процеси и явления в Търново, Лясковец, Горна Оряховица, Арбанаси и други близки до тях селища с особено отчетлив акцент върху събирането и систематизирането на факти за процесите на модернизация, движени от търговията. Пример за подобно изследване е статията, посветена на стопанската дейност на фамилията Бурови (от Лясковец) от началото на XVIII век до последните десетилетия на XIX век. Дори интересната статия, посветена на вижданията на видния български държавник и икономист Ив. Ев. Гешов за значението на различните производителни дружества в българското стопанство, в голямата си част е свързана със стопанските практики в Търновския регион, където подобни дружества са изключително популярна форма на организация. Впрочем, дискусиата за ролята на производителните дружества, за тяхната структура и функциониране в условията на традиционно общество и в условията на постепенно развиваща се пазарна икономика е една от темите с потенциал да привлече вниманието не само на националните изследователи, но и на историци и икономисти извън страната. Още повече, че Гешов е ученик на един от най-известните и влиятелни икономисти от втората половина на XIX век – Уйлям Стенли Джевънс. В статията си посветена на тази тема авторката систематизира вижданията на Гешов по този важен въпрос – т.е. прави принос към историята на българската икономическа мисъл – и същевременно поднася много от малко известните факти, които касаят производителните дружества в България, което е важен принос от гледна точка на стопанската история.

Частично в изследванията на д-р Атанасова се засяга и развитието на Трявна, Габрово и др., които през Възрожденската епоха са тясно свързани с Търново. С особено интересен и приносен характер в случая могат да се посочат публикациите, в които се ползват непубликувани архивни материали от архива на известния чорбаджия (каза векил) Георги поп Симеонов. Те касаят фискалните задължения, данъчните злоупотреби и опитите на местното население в Централна Северна България да ограничи някои от порочните практики в тази сфера на населението от Търновска каза за периода 1853-1856 г., ролята на Георги поп Симеонов в развитието на църковното дело в Трявна и особено за строителството на нов храм в една от махалите на Трявна през 1848 г. и т.н. Тези публикации разкриват интересни и важни елементи от формалната и неформална институционална структура на Османската империя, от

функционирането на тази структура и от начините, по които духовната и светска власт си взаимодейства с българските си поданици.

Считам, че с оглед на факта, че конкурсът е обявен за нуждите на РИМ – В. Търново, изложеното до тук по отношение на изследователските интереси на д-р Атанасова е едно от големите достойнства на кандидатката. Тя очевидно познава добре миналото на своя регион, добре е запозната и с историографските приноси, които са направени за неговото проучване, и което е по-важно - дава свои собствени приноси в тази насока. Особено важно за историческата наука е когато различните публикации, достижения и т.н. стават достояние на широката публика. Като част от екипа на РИМ – В. Търново д-р Светла Атанасова има възможност да популяризира приносите си в изследването на миналото на Търновския край сред многобройните посетители на музейните обекти – български и чужди гости на града, ученици от местните училища и т.н. Доказателство за едно подобно твърдение е и факта, че тя е куратор на интересната изложба и автор на каталога *Сабите на войводите*, Изд. „Фабер”, Велико Търново, 2017, 120 с. (В съавт. със Симеон Цветков). (ISBN 978-619-00-0619-0), а също така публикациите посветени на концепцията за изграждане на съвременен музей в родната къща на Петко Славейков и на воеводата Филип Тотю (виж публикации номер 6 и 9 от втория списък за участие в конкурса за заемане на длъжността доцент). В каталога *Сабите на войводите*, част от биографичните данни някои от участниците в Априлското въстание по региони са извлечени от инвентарните музейни книги или от краеведски проучвания и така за пръв път се популяризират сред широката публика.

Същевременно трябва да се подчертае, че естественият интерес на д-р Атанасова към Велико Търново и региона не означава в никакъв случай пренебрегване на стопанските, политически, културни и духовни връзки между Търновско и останалите български региони, а също и с градове и области, които са извън българското землище през периода на Възраждането. Всъщност именно търговските, политически и културни връзки между Търновско и имперската столица Цариград, градовете от Централна Европа и т.н. превръщат изследвания от авторката регион в един от основните двигатели на Възрожденските процеси. В този смисъл със сигурност може да се твърди, че изследователският фокус върху В. Търново и региона по никакъв начин не е белег на ограниченост или на зле разбран местен патриотизъм. Тъкмо напротив, като си дава ясна сметка за външните влияния в изследванията си д-р Атанасова ясно очертава тяхното реално място в общата картина на българското историческо развитие през период, който приблизително обхваща времето от XVII до XIX век.

Както е видно от списъка с публикации и от останалите документи, проложени от д-р Св. Атанасова, кандидатката успешно е представяла голяма част от научните си дирения в различни научни форуми в страната. Това е доказателство, че те са известни и популярни сред академичната общност. Потвърждение на горното твърдение е и библиографската справка с цитиранията на изследвания на Св. Атанасова.

Дълбокото ми убеждение е, че смисълът на една научна рецензия не е просто да се хвали авторът на рецензираните трудове. Дори и когато рецензията е за заемане на длъжност по конкурс, тя може да се приеме и като част от научната дискусия по темите, по които работи съответния кандидат. Затова си позволявам да изкажа и някои (добронамерени) резерви и препоръки към съдържанието и методите на работа на Св. Атанасова.

Смятам, че нейната монография само ще спечели от по-ясно формулиране на изследователския въпрос, който авторката си поставя. На стр. 12 тя е определила, съвсем кратко, целта на изследването си. Смятам, че представянето на „по-пълна и завършена картина на установените търговски практики в Арбанаси“ не е достатъчно, т.е. в това заявление по същество липсва изследователски въпрос. За нас историците често разказът за миналото сам по себе си е интересен и стойностен. За хората извън нашия професионален кръг обаче знанието за миналото трябва да е свързано с решаването на конкретен проблем, с който да ги убедим, че от историята има смисъл. На стр. 34 и на стр. 145 в монографията си тя отделя параграф със заглавие „Народополезна дейност“, в който не се занимава с търговията, а разглежда благотворителната дейност на търговците от Арбанаси през XVII и XIX век. Разделението търговия – благотворителност носи внушение, че търговията е занимание не особено морално, което обаче позволява на някои търговци да развиват народополезна дейност. По мое мнение търговията в почти всички случаи сама по себе си е народополезна дейност, дори и да не е свързана с пряка благотворителност. Това е така, защото търговецът: А) доставя на потребителите, нещо, от което те се нуждаят и което не са в състояние да си набавят сами и Б) дава възможност на производителите да получат допълнителен доход от усилията си. Не е много ясно какво точно има предвид Св. Атанасова при разграничението между вътрешен и външен пазар в монографията, а и в някои от останалите си публикации, защо като долна граница на изследването е приет точно XVII век и т.н. По-широкото ползване поне на дескриптивна статистика, там където позволява изворовия материал, също би допринесло за подобряване на качеството на нейните разработки.

Кръгът от бележки с подобен характер би могъл да се разшири, но това не променя високата ми оценка към предложените за рецензиране монография, статии и научни съобщения. Д-р Светла Атанасова очевидно е учен с важни и интересни приноси в родната историопис и, което смятам също е важно, с потенциал за позитивно развитие в бъдеще.

Всичко това ми дава основание **убедено да гласувам за присъждането** на д-р Светла Атанасова Атанасова на академичната длъжност доцент в научна област 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.2. История и Археология, научна специалност „История на България” (История на Българското Възраждане) за нуждите на Регионален исторически музей – Велико Търново.

2.08.2017 г.

доц. д.ист.н. П. Пенчев